

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

SANOATLASHTIRISH SHAROITIDA O‘ZBEK AYOLLARINING JAMIYATDAGI MAVQEYINING O‘ZGARISHI (1920-1930-YILLAR)

Abdujabborova Saodat Bozorboyevna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

tayanch doktoranti

Tel:(99)455-92-20

E-mail: sabdujabborova1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18675902>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi 1920–1930-yillarda O‘zbekistonda olib borilgan sanoatlashtirish siyosati sharoitida xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeining o‘zgarishi tahlil etiladi. Tadqiqotda ayollarning ishlab chiqarish sohasiga jalb etilishi, ularning mehnat faolligi va ijtimoiy-siyosiy ongidagi o‘zgarishlar yoritilgan. Shuningdek, ushbu jarayonning ijobiy va salbiy jihatlari muvozanatli tahlil qilinib, tarixiy xulosalar chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: industrilashtirish, ayollar, ijtimoiy mavqe, gender siyosati, mehnat faoliyati, ijtimoiy faollik, O‘zbekiston SSR.

Аннотация. В тезисе анализируются изменения социального статуса женщин в Узбекистане в условиях политики индустриализации 1920–1930-х годов. Рассматриваются процессы вовлечения женщин в производственную деятельность, рост их трудовой активности и трансформация общественного сознания. Также выявляются положительные и отрицательные стороны данных социально-экономических преобразований.

Ключевые слова: индустриализация, женщины, социальный статус, гендерная политика, трудовая деятельность, социальная активность, Узбекская ССР.

Annotatsion. This thesis analyzes changes in the social status of women in Uzbekistan under the conditions of industrialization policy in the 1920s–1930s. It examines the processes of women’s involvement in industrial labor, the growth of their labor activity, and transformations in social consciousness. The positive and negative aspects of these socio-economic changes are also identified.

Keywords: industrialization, women, social status, gender policy, labor activity, social participation, Uzbek SSR.

Asosiy qism. 1925-yilga kelib O‘zbekistonda bor-yo‘g‘i 90 foizga yetadigan kam rivojlangan iqtisod sohalari mavjud edi. Respublika asosan agrar hudud bo‘lib qolgan edi. Xalq xo‘jaligida qishloq xo‘jaligining salmog‘i 62, 6%, sanoatning salmog‘i bo‘lsa 38, 4%ni tashkil etar, u ham qishloq xo‘jaligi xomashyosini qayta ishlashga asoslangan edi [1, 339-b].

O‘zbekiston uchun sanoat qurilishini keng sur‘atda jadallashtirish nihoyatda zarur edi. Shu maqsad asosida olib borilgan ishlar natijasida O‘zSSR iqtisodiy hayotida yirik o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Ularning asosiy yo‘nalishi-sanoatlashtirish, yangi texnika va mashinalarni joriy etish, ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash va modernizatsiya qilishdan iborat edi. Ishlab chiqarishning o‘sishi, texnik bazaning mustahkamlanishi yangi mehnat shakllarini, malakali kadrlar tayyorlashni talab qildi. 1924-1925-yillarga nisbatan O‘zbekistonda mehnat unumdorligi 1926-1927-yillarda 6, 18% ga, 1928-

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

1929-yillarda esa 8, 2%ga oshdi. O‘zbekiston xalq xo‘jaligi sotsializm qurilishi jarayonida yangi iqtisodiy ko‘rinish oldi. SSSRning Umumittifoq xo‘jalik majmuasida respublikaning o‘rni bir necha bor oshdi. Xususan, O‘zbekiston ulushi 1926-1927-yillarda 0, 2% bo‘lgan bo‘lsa, 1928-1929-yillarda 0, 4% ga yetdi. Bu ko‘rsatkichning o‘sishi sanoatlashtirish siyosati, yangi texnika va ishlab chiqarish uslublarining joriy etilishi bilan bevosita bog‘liq edi [2, 584-b].

Sanoat uchun kadrlar tayyorlash vazifasi respublika, kasaba uyushma va komsomol tashkilotlari oldidagi muhim vazifaga aylandi. Yirik sanoat korxonalarini va yangi qurilish obyektlari huzurida ishchilar ta‘lim markazi tashkil etilib, bu yerda ishchilar dastlab savod o‘rgatish darslarida o‘z savodsizliklarni bartaraf etib, keyinchalik umumta‘lim maktablarida o‘qishni davom ettirishga muvaffaq bo‘lindi. Partiya va hukumat tomonidan amalga oshirilgan g‘ayratli chora-tadbirlar tezda o‘z samarasini berdi: birinchi besh yillikning o‘zida sanoat korxonalarida 60 ming nafar malakali ishchilar tayyorlandi.

Mamlakatni industrilashtirish tufayli xotin-qizlarni ijtimoiy ishlab chiqarishga ommaviy ravishda jalb etish va ularni iqtisodiy jihatdan uzil-kesil ozod qilish jarayoni boshlandi. Yangi tashkil qilingan sanoat korxonalarida, ayniqsa to‘qimachilik sanoatidagi sexlarga ko‘p sonli mahalliy millat xotin-qizlari jalb etish jarayoni, ularning malakalarini va umumiy madaniy saviyalarini oshirish bilan birga olib borilar edi. Partiya, sovet va jamoat tashkilotlarining ko‘p qirrali madaniy-siyosiy ishlari natijasida xotin-qizlarni sotsialistik jamiyat qurilishining aktiv ongli quruvchilariga aylandilar, ularning tafakkurlarida keskin o‘zgarishlar ro‘y berdi [3, 16-b].

Turkiston Xalq Komissarlari Sovetining 1924-yil 3-martdagi “Ishchi, xizmatchi xotin-qizlar mehnat sharoitini yaxshilash to‘g‘risida” degan ko‘rsatmasida muassasa yoki korxonalar shtatini qisqartirish paytida xotin-qizlar erkaklar bilan teng malakali bo‘lgan hollarda ayollarni mumkin qadar ishga olib qolish kerakligi ko‘rsatildi. Bu ko‘rsatma xotin-qizlar ommasini ishlab chiqarishga ko‘proq jalb etishga qaratilgan edi. Shunday qilib, insoniyat tarixida birinchi marta xotin-qizlar ijtimoiy hayotning barcha sohalarida-iqtisodiy, siyosiy, madaniy jabhalarda erkaklar bilan teng huquqqa ega bo‘ldilar [4, 54-b].

Tutqinlikdan ozod etilgan ayollarning keng qatlami zavod va fabrikalarga jalb etildi. Har bir sanoat korxonasi Sharq ayollari uchun “mustaqillik qo‘rg‘oni”, mustahkam tayanch, bir vaqtning o‘zida katta universitet rolini o‘ynadi. Agar 1928-1929-yillarda O‘zbekistondagi pillachilik sanoatida 2. 325 xotin-qiz ishlagan bo‘lsa, 1930-yilda ularning soni 3. 123 kishini tashkil etgan. Ashxobod pillakashlik fabrikasi va Samarqanddagi “Hujum” fabrikasi bu harakatning ilk qaldirg‘ochlari edi [5, 40-41-betlar].

Sovet boshqaruvi sotsialistik va kommunistik jamiyatni qurishda ayollarni ishlab chiqarishga, ijtimoiy faollikka chaqirdi. Ayollar oilada, jamiyatda, davlat organlarda, fabrika, zavod va turli yo‘nalishda o‘z o‘rinlarini topa boshlashdi. Sotsializm millionlab ayollarga o‘z yo‘llarini topishda va yaratishda katta yo‘l ochib berdi. Zavod, fabrika, ferma, ishlab chiqarishning barcha sohalarida xotin-qizlar o‘zlarini ko‘rsata boshlashdi. O‘zbekistonning mehnatkash ayollari hamma sohani egallashlari yil sayin oshib bordi. Respublikada mehnatkash ayollar soni 1, 6 mln. kishini tashkil etib, ishchilarning 50 foizni tashkil etgan [6, 8-b]. Sanoat oyoqqa turib kelayotgan dastlabki davrlarda zavod va fabrikalarning ishchi kadrlari saflari, asosan, shahardagi ishsizlar va qishloq joylardan ko‘chib kelayotgan kishilar hisobiga ortib bordi [7, 110-b].

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

O‘zbek ayollarining siyosiy va savodxonlik darajasining kamol toptirishning muhim sharti madaniy-siyosiy oqartuv ishlarini yo‘lga qo‘yishdan iborat edi. Bu kommunizm g‘oyalarini keng targ‘ib va tashviq qilish hamda xotin-qizlar ommasini sotsialistik qurilishga jalb qilish demakdir. O‘zbekiston SSR Markaziy Ijro Komitetining raisi Y. Oxunboboyev esa 1928-yili Moskvada bo‘lib o‘tgan Sharq va mayda millat o‘rtasida ishlovchilarning Butunittifoq IV kengashida so‘zlagan nutqida hozirgi xotin-qizlar ichida olib borilayotgan ish faqat paranjini yo‘qotish bilangina cheklanib qolishi kerak emasligi, asosiy maqsad xotin-qizlarning siyosiy, iqtisodiy, madaniy qurilishda faol qatnashishiga erishish zarurligini qayd etgan [8, 42-b].

Ayollarni ijtimoiy hayotga, ishlab chiqarishga jalb etish borasidagi siyosiy-oqartuv ishlarining favqulodda muhim formasi xotin-qizlar klublari faoliyati bo‘lib, Klara Tsetkin bu klublarni “Revolutsion kuchlar to‘planadigan punkt deb atagan edi. Xotin-qizlar erkaklarga ko‘rinib qolishdan cho‘chimay, yuzlari ochiq holda klublarga bermalol kelar, majlislarda, to‘garaklar ishida qatnashardilar. Musulmon ayollarining klublar va kurslarda, partiya tashkilotlari hamda ishlab chiqarish artellarida keng ishtiroki xotin-qizlar ommasining ozodlikka, madaniy turmush kechirishga intilayotganini bildirib turardi [9, 36-b].

Olib borilayotgan ishlar, siyosatlar ko‘pincha ijobiy va salbiy tomonlarga ega bo‘ladi. Sovet hokimiyati tomonidan o‘tkazilgan sanoatlashtirish siyosati ham bundan mustasno emas edi. Davlat tomonidan o‘tkazilgan iqtisodiy siyosat an’anaviy jamiyatga juda katta ta’sir ko‘rsatdi. 1920-1930-yillar O‘rta Osiyoni rivojlantirish siyosatida muvaffaqiyatlar ham, muvaffaqiyatsizliklar ham yuz berdi. Mamlakatni rivojlantirish va sanoatlashtirish uchun katta ishchilar sinf yo‘q edi [10, 3-b]. A. M. Kalinovskiy va Marianna Kamp o‘z izlanishlarida, “1920-yillarda Markaziy Osiyo respublikalariga paxta va boshqa qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarish, gaz qazib olish va keyinchalik qayta ishlash vazifasi yuklangan edi. Sanoatlashtirish o‘zining kutilmagan va istalmagan oqibatlarini keltirib chiqardi, atrof-muhitga zarar yetkazdi”, deb baho bergan [11, 75-b].

Xulosa qilib aytganda, 1920–1930-yillarda O‘zbekistonda olib borilgan sanoatlashtirish siyosati xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeyining tubdan o‘zgarishiga sabab bo‘ldi. Ayollarning ishlab chiqarish sohalariga keng jalb etilishi ularning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlab, ijtimoiy-siyosiy faolligining oshishiga xizmat qildi. Natijada, an’anaviy jamiyat doirasida cheklangan ijtimoiy rolga ega bo‘lgan ayollar sanoat korxonalarini, jamoat tashkilotlari va davlat muassasalarida faol ishtirok eta boshladilar.

Shu bilan birga, ushbu jarayon murakkab va ziddiyatli kechib, an’anaviy qadriyatlar bilan to‘qnashuvlar, ijtimoiy moslashuv muammolari hamda iqtisodiy va ekologik oqibatlarni yuzaga keltirdi. Biroq umumiy tarixiy kontekstda sanoatlashtirish O‘zbek ayollarining jamiyatdagi mavqeyini yuksaltirish, ularni ijtimoiy hayotga keng jalb etish hamda yangi ijtimoiy-siyosiy ong shakllanishida muhim bosqich bo‘lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob. O‘zbekiston sovet mustamkachiligi davrida. - B. 339.
2. История Узбекской ССР. С древнейших времен до наших дней. Т. 1974. С. 584.
3. Aminova R. X. O‘zbekiston xotin-qizlari-kommunizm quruvchilarning ilg‘or ortryadi T. , 1974. B. 16.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

4. Oqilov K. , Abbosova L. O‘zbekiston xotin-qizlari madaniy qurilishda. T. : “Fan”. 1976. B. 3-60.
5. Haydarova F. V. I. Lenin va Sovet sharqining xotin-qizlari. T. : “O‘zbekiston KP Markaziy Komitetining Birlashgan nashriyoti”. 1969. 40-41.
6. Лобачев А. И. Женщины Узбекистана в борьбе за научно-технический прогресс. Т. 1983. С. 1-9.
7. Samarqand tarixi, 1970. B. 110
8. Alimova M. “Hujum”ning so‘nmas yog‘dusi. T. , 1987. B. 42.
9. O‘zbekiston xotin-qizlarining I syezdi. Statistik ocherklar. Toshkent, 1950, 36-bet.
10. Sevket A. Aims, Goals and Implementation of Soviet Education in Central Asia. The Eurasia Studies Study, Vol. No. 1, 2012.
11. Kalinovskiy M. , Marianne K. From Industrialization to Extraction: Visions and Practices of Development in Central Asia. Universitet of South Dakota. 2018. 69-79.